

Tersilla Gatto Chanu: *Miti in legende iz Amazonije* (prevedla Vasja Bratina in Rada Lečić), Tržič: Učila 2001.

Spontana resnicoljubnost pesnikov, ki neprestano govorijo resnico prav zato, ker nanjo ne mislijo (vendar jo nehote odražajo), je sorodna učinkovitosti, s katero se posameznikovi problemi zrcalijo v sanjah. Na istem, predzavestnem nivoju, se po mnenju Paula Veyna ustvarja tudi mitologija. V Amazoniji, kjer je bil namesto moralnih dilem vedno v ospredju boj za preživetje in je dejstvo naravnega izbora prispevalo svoje k izoblikovanju vprašanj o dobrem in zlu, tudi ni mogoče misliti drugače. Če že kam na svetu, potem je gotovo tja potrebno iti brez vnaprej pripravljenih mnenj. Genius loci mora zadoščati.

“Nebo, drevesa, voda” piše Tersilla Gatto Chanu v spremni besedi o zgodovini amazonskih ljudstev in Amazonije. V bujne svetove staroselske mitologije se vstopa skozi pokrajino, ki je v isti sapi imenovana zeleni raj in zeleni pekel, v vsakem primeru pa je nedoumljiva. Na prvi pogled ni videti razloga, da bi podvomili v klišejsko eksotiko, a kaj, ko je še predobro znano, da je temeljna dvoumnost tega območja kar petsto let oskrbovala nespornost in tragedije vseh vrst. Tako vse do danes ni nehala pripovedovati o tem, na koliko tragičnih načinov je mogoče narobe razumeti neko stvar.

Indijanska resničnost, ki jo je mogoče zaslutiti iz meandrov prebohotne naracije, se v glavnem ujema z znanimi sociološkimi dejstvi, na vizionarskem in intimnem področju pa tako zaobrnen pogled dopušča večja presenečenja. Odsev družbe tudi skozi mitološko prizmo govori o odsotnosti vsakršne hierarhije in o provizoričnosti voditeljske funkcije ter po svoje pritrjuje tezi o “prirojeni neambicioznosti” staroselcev. “Po tradiciji si Indijanci delijo pravice in dolžnosti v funkciji preživetja skupine, nočejo več od tega, kar imajo, in nočejo biti več od tega, kar so ... Proizvodnja, kapital, denar in akumulacija dobrin so za amazonske koncepte enako nepredstavljivi kakor hierarhija, moč in zasebna lastnina. Zato “med njimi ni težav glede prevlade in nasledstvenega ali izvoljenega položaja”. Nezavedna, prvinska demokratičnost, ki jo spremlja popolno pomanjkanje smisla za privilegije, nevede preprečuje izoblikovanje elite in nezavedno ustvarja mitologijo, kjer tudi v sanjskem narobe svetu nič ni podarjeno niti največjim junakom. V nobeni drugi mitologiji niso ljudje tako popolnoma prepuščeni samim sebi. Še več: smrt junaka se praviloma zgodi še bolj po neumnem kot smrt navadne človeške pare. Kruti zakoni divjine veljajo na vseh nivojih in tako lahko presenečeni odkrijemo, da ne prizanašajo niti šamanom (pažejem) niti duhovom. Kje pa! Duhovi so otročji, neresni in lahkoverni in se dajo voditi za nos še lažje kot stara čarovnica (*Kororomana in hebuji, Dua in duhovi*). Bog stvarnik priznava svoje napake in je pripravljen na pogajanje o izboljšavah, ljudje, ki se brez njega lotijo korektur, pa utegnejo biti pohvaljeni in nagrajeni. Tako kot v čudoviti zgodbi *Drevo coomacka*, kjer na Luni živeče človeštvo neobetaven planet Zemljo kar za šalo očisti do visokega sijaja, Veliki stavec, navdušen nad modrim bleščanjem, pa jim ga podari v zahvalo.

“Prvi kronisti, ki so pisali o indijanskih tradicijah, so bili presenečeni nad prisotnostjo konceptov in tem, sorodnih biblijskim: veliki potop, preživetje duše po smrti, obstoj nadzemeljskega sveta, zabeležili pa so tudi prakse in obrede, ki so bili podobni njihovim zahodnim: čiščenje z blagoslovljeno vodo, uporaba kadil za odganjanje zlih duhov, post, popolna ali občasna spolna vzdržnost, obstoj združb, posvečenih bogoslužju.” Nadaljnje iskanje skupnih imenovalcev bi bilo spričo tako raznolikega gradiva že vprašljivo početje. Po drugi strani pa je pomembnejši učinek, ki ga imajo na nas: evropsko oko utegne šokirati popolno pomanjkanje tragičnosti. Nepričakovane smrti, ki so včasih brez vsakega smisla, le redko spremlja tudi žalovanje (življenje gre naprej, v tropskem pragozdu očitno še hitreje). Primeri oživitve so izjemno redki, pomanjkanje tragičnega pa je pravzaprav najbolj tragično. Mati jaguarka, ki za svojimi sinovi žaluje zato, ker ji nima več kdo pomagati pri okopavanju njive, pač pove vse o svetu, kjer so tudi najbolj naravna čustva zgolj luksuz. Neznosno kruto pa izzvenijo hibridne pripovedke, kjer junak po klasičnem scenariju prestane vrsto neverjetnih preizkušenj. Po zgradbi se zdijo cepljene na tradicionalne evropske pravljice, kjer je za princesko in prestol treba pač malo potrpeti. Tako kot v zgodbah, ki jih poznamo, gre tudi tu ponavadi za čudaško zahtevnost bodočih sorodnikov, za neverjetne naloge. V Amazoniji pa se taka absurdna mučenja ne končajo s kraljevsko poroko, pač pa z nepričakovano, usodno napako, ki poudarja nesmiselnost in nasilnost nenadne smrti (*Maščevanje*). V lažjih primerih gre le za nepričakovano izgubo nenadejane ljubezni (*Ženska – zvezda*), povsod pa element nepričakovanega igra vlogo po nepotrebnem izgubljenem sreči. Kot da krivičnost življenja nikjer drugje ne bi bila tako dramatična.

Samoumevnost smrti je za antropocentrični okus naravnost srhljiva, Indijancem samim pa, kot je videti, ne pomeni dosti več kot del pokrajine. Lahko se samo čudimo, ampak nespečnost jih očitno skrbi dosti bolj kot smrt. Življenje brez spanja pomeni največje možno prekletstvo in najbolj zlovešč urok, manipulacija s temo pa največjo moč. Domišljija Indijancev se nenehno čudi menjavam svetlobe, menjavam dneva in noči. Svetloba je lahko zla v svetu brez sna (*Kačji trup*) ali pa se je, ravno obratno, zanjo treba boriti (*Dvojčka Keri in Kame*). Njena vloga je ne samo ambivalentna, pač pa tudi popolnoma fantastična, tako v zamisli nadzemske svetlobe, ki hladi, namesto greje (*Ženska – zvezda*), še bolj pa seveda v dejstvu, da vzbuja nenehno in protislovno občudovanje. Tako kot je dober vid v pragozdnih razmerah seveda bistvenega pomena, fascinacija nad organom očesa v mitologiji dosega magične razsežnosti. V obešenjaških zgodbah je sposobno samostojnega življenja (*Kotaleča se glava*, *Spodnji svet* in zlasti *Igra z očmi*), kjer je kljub lahkotni šaljivosti zaznati strahospoštovanje do skoraj transcendentalne moči pogleda.

Vpliv, ki ga ima amazonsko okolje na domišljijo, pa se za naše oči najjasneje zrcali v blodnjah, ki jih je navdihnilo evropsko mislečim zavojevalcem. Belci so ob stiku s tem svetom razvili lastno mitologijo, ki je v skladu s siceršnjimi vrednotami iskala bogastvo (*El Dorado*) in usodne ženske (*Amazonke*). Zanimivejši

so odzivi posameznikov, npr. v poročilih Walterja Raleigha, ki naj bi v teh krajih zagotovo srečal ljudi brez glave, po vrnitvi domov pa je bil zaradi izdajstva sam obglavljen. Izmed blodenj so tako in tako najbolj znane naivne predstave o gospodarskih potencialih tega področja, ki so se vse po vrsti izjalovile. Zavajajoča bujnost je navdihovala katastrofalno zgrešene investicije, od fiaskov poljedelstva in živinoreje do najnovejše povsem neuporabne transamazonske avtoceste. Da o izumiranju staroselcev ter strahotni revščini večine naseljencev in mešancev niti ne govorim. Dezorientacija ob srečanju dveh svetov je bila namreč obojestranska, šok pa se je slabo iztekel za vse. Najnovejše teorije pripisujejo tropskemu pragozdu neznaten gospodarski, zato pa odločilen ekološki pomen, saj proizvede skoraj polovico vsega kisika na zemlji. Ugotovitev je verjetno najbližja resnici, a kaj, ko je tega gozda vsak dan manj, v sto letih ga je izginila kar polovica.

Mitični in kulturni spomin pa ni le stvar ustnega izročila. Pomemben del – ki pa na tem mestu seveda nujno umanjka – je v obrednem, doživljajskem, ki daleč prekaša fabulativno. Slavnosti zaznamujejo vse pomembne dogodke v življenju posameznika in podeljujejo njegovim osebnim prelomnicam arhetipski pomen. “Upodobitve z maskami, s tetovažami, posti, plesi, s svetimi instrumenti in pesmimi prispevajo k ustvarjanju psihične zanesenosti, zaradi katere živijo Indijanci v nadzemeljski dimenziji mitov.” Poudarek na plesu, ki je kot način komunikacije prvobitnejši od besede, zagotavlja neke vrste asemantično intenzivnost, ritem pa vzpostavlja komunikacijo, ki presega argumente razumskega. Seveda bi si bilo po nesporazumih, ki so zaznamovali pet stoletij, povsem odveč domišljati, da se nam je indijanska duša vendarle približala. Fotografije iz National Geographica in prispevki, ki jih prikazuje Discovery Channel, so eno, razkrojena identiteta izumirajočih plemen pa nekaj povsem drugega.

Tersilla Gatto Chanu nam svojega dela ne skuša prodati kot original. Njen prispevek je kompilatoričen in v veliki meri komentatorski. “Proste priredbe” zgodb se nanašajo na objave v antropoloških revijah in knjigah, od katerih so nekatere prastare (od 1876 do 1992). Za umestitev v kontekst je solidno poskrbljeno, saj je spremne besede skoraj pol toliko kot samih zgodb, nadvse zanimive pa so tudi opombe v drobnem tisku in celo kronologija. Ob vestnem naštevanju virov avtorica vseskozi opozarja na fantastično dejstvo terre incognite, projekcijskega platna fantazem, na vlogo, ki jo ta nikoli razumljena dežela še vedno igra.